

A romániai kollektivizálás néprajzi és antropológiai kutatása

A romániai kollektivizálás kutatásából az erdélyi magyar néprajzkutatás is kivette részét, azonban ennek a korszaknak az ilyen jellegű feltárása még további kutatásokat kíván. Fontos megjegyezni, hogy a romániai kollektivizálásról csak az 1989-es rendszerváltás után születtek olyan szakmai értekezések, amelyek azt a hagyományos paraszti társadalmat felszámoló, a parasztok többsége által ellenzett mozgalomként mutatják be. Így az alábbiakban bemutatott munkák nem minden esetben kapcsolódnak közvetlenül a jobbágytelki esethez, ilyen értelemben azok eredményeinek, tanulságainak jelen kutatásra való vonatkoztatása nem feltétlenül indokolt. Ennek szellemében ennek a kutatástörténeti fejezetnek elsősorban összegző és iránymutató szerepe van. A releváns munkákat kronologikus sorrendben mutatom be, ugyanis a kérdéskör vizsgálata (érthető történelmi okokból) csak fokozatosan bontakozott ki és csak napjainkra vált az említett tudományokban is szélesebb körben elterjedté. Természetesen nem szándékom összemosni az elmúlt politikai rendszer idején a korszak ideológiája által kordában tartott vagy éppen befolyásolt írásokat a 1989-es változások utáni, egyre nagyobb kutatói szabadsággal elvégzett kutatásokkal. Ugyanígy az akadémiai szintű tanulmányok és az egyetemi hallgatók által elvégzett, az előbbi szintjétől messze elmaradó (de sok esetben értékes adatokban bővelkedő) dolgozatai közé sem kívánok egyenlőségjelet tenni. Ezek felsorolása, ismertetése során az a cél vezényelt, hogy minél átfogóbb képet adjak a kérdéskört érintő eddig lezajlott kutatásáról és a kitermelődő és elérhető eredményekről.

Lövetei Lázár Lászlónak Oláh Sándorral készített interjújából kiderül, hogy a kollektivizálás korszakára a korabeli erdélyi magyar irodalom is reflektált, és néhány kivételtől eltekintve ezekben a művekben valóságot a szocialista realista irodalmi kánon mentén ábrázolták. Ez azt jelentette, hogy az írók, művészek feladata a hatalmi propagandában hangoztatott, jórészt fiktív valóság terjesztése, a politikai célkitűzések segítése volt. A szocialista realizmus legfőbb követelménye a valóság forradalmi fejlődésében való ábrázolása, melynek párosulnia kellett a dolgozók eszmei átformálásának és szocialista szellemű nevelésének feladatával. Ezeknek alapja pedig a kommunista párt iránti önzetlen odaadás, a hazaszeretet kellett legyen, és az íróknak harcba kellett szállniuk az emberek tudatában még élő „kapitalista csökevények” ellen (Lövetei Lázár 2017: 133–134). 1945-től a kommunista hatalom tudatosan és nyíltan a romániai társadalom erőszakos homogenizálására törekedett, tehát nem állt érdekében a korabeli társadalom valósághű és szakzerű vizsgálata. Ez voltaképpen azt eredményezte, hogy a kutatók többsége a múlt eseményeinek vizsgálatával kívánta bemutatni és értelmezni a jelen társadalmi folyamatait. Az 1968 utáni ideológiai enyhülés hatására több szociológiai intézetet újraalapítottak a

romániai egyetemeken. Ezek az intézetek korszerű jelenkutatásokat kezdeményeztek (Pozsony 2014: 47–48). Az Imreh István szerkesztette *Változó valóság* című kötet szociográfiai tanulmányai elsősorban a kollektivizálás utáni társadalmi, demográfiai folyamatokat mutatták be (Imreh szerk. 1979). Hasonló tematikájú munkák születtek a *Korunk* folyóirat társadalomnéprajzi körében is. 1984-ben Egyed Péter szerkesztette a *Változó valóság. Városkutatás* című kötetet, melyben az kollektivizálást követő migrációs folyamatok demográfiai, társadalmi és kulturális hatásait városi terepen végzett alap kutatások segítségével elemezték (Pozsony 2014: 48–49, Egyed szerk. 1984). Az 1970-es években Nagy Olga által kezdeményezett havadi társadalomnéprajzi vizsgálatok arra keresték a választ, hogy az erőszakos kollektivizálásnak milyen alapvető társadalmi, gazdasági hatásai voltak a marosszéki településen. (Ezen kutatások eredményei csak megkésve, a rendszerváltás után jelenhettek meg.) A komplex falukutatói munkák mellett szépirodalmi szöveggént több paraszti visszaemlékezés is megjelent, ezek a falusi emberek életét, a helyi társadalmak 20. századi mindennapjait, életstratégiáit és átalakulását szubjektív módon ábrázolták. 1978 után fiatal bölcész tanárok megalapították a csíkszeredai Kommunikációs és Antropológiai Munkacsoportot, és munkáikban a székelyföldi társadalom 20. század végi átalakulását, korabeli problémákat vették górcső alá (Pozsony 2014: 50–52).

A rendszerváltást követően a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja a szocialista korszak erőszakos, társadalmat átalakító intézkedéseit és ünnepkultúráját kutatta, de az újonnan kialakuló társadalmi, gazdasági, kulturális és mentális változások értelmezését is felvállalta. Az 1989-es változások után újra kiépülő rendszeres néprajzi és szociológiai oktatásnak, intézményrendszernek köszönhetően jelentős társadalomnéprajzi és antropológiai kutatások zajlottak. Molnár István 1991-es tanulmányában az Alsó-Nyikómente földhasználati rendszerei a 18. századtól a kollektivizálásig terjedően mutatta be. A kollektivizálásról szóló rész azonban igencsak rövid a leírásban, ami valószínűleg annak tudható be, hogy a romániai mezőgazdaság szocialista átalakításának kutatása még gyerekcipőben járt abban az időszakban (Molnár 1991). 1992-ben jelent meg Balázs Lajos írása, amelyben 1987–1989 között készült, a kollektivizálásra emlékező csíkszentdomokosi interjúkat közöl (Balázs 1992). Magyarai Etelka 1996-os tanulmányában két bánáti magyar telepes falu, Bodó és Újszentes átalakulását vizsgálta meg a romániai kollektivizálástól a föld újonnan birtokbavételéig (Magyarai 1996).

A 20–21. századok fordulóján, Orbán Balázshoz hasonlóan Sepsiszéki Nagy Balázs is bejárta a Székelyföld falvait és mezővárosait, dokumentálva a térség rendszerváltás utáni kultúráját, társadalmát és örökségét, de a 1945–1989 közötti korszak fontosabb, meghatározó eseményeit (köztük a kulákosítás és a kollektivizálás) és azoknak következményeit is figyelemmel kísérte. 2000-ben Balogh László a *Történelem a homlokráncban – Gidófalva, 1950* című könyvében az 1950 szeptemberében lezajlott gidófalvi kollektívellenes lázadásról ír. A kollektivizálást ellenzők elhurcolását a helyiek megpróbálták megakadályozni, azonban a hatalom erőszakos fellépésének több sebesültje és halálos áldozata is lett (Balogh 2000). A 2000-ben

kiadott, az 1970-es évekbeli havadi kutatás eredményeit publikáló kötetet (Nagy szerk. 2000) 2002-ben egy újabb követte, melyben Gegesi László, Nagy Ödön és Székely Ferenc dokumentálták a falu gazdálkodásának, életmódjának és lokális társadalmának az erőszakos kollektivizálás utáni átalakulását (Gegesi–Nagy–Székely 2002). A rendszerváltást követően fokozatosan kutathatóvá váltak különböző levéltári anyagok, amelyek a kitelepítések, kulákosítások, kollektivizálás stb. jobb megismeréséhez segítették hozzá a kutatókat (Pozsony 2014: 52–66). 2003-ban Benkő Levente *Minden, ami egyszer volt. Maksza 1950 szeptember és utána* című tanulmányában a maksai kollektivizálás, halálos áldozatokat is követelő eseményeit írta le (Benkő 2003). 2004-ben jelent meg Bodó Julianna „*Így kollektivizáltak minket...*” *Kulturális antropológiai elemzés két székelyföldi településről* című munkája, melyben a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Intézetének kutatója Csíkménaság és Korond kollektivizálását elemzi (Bodó 2004). Gagy József 2005-ben *Tata és társai. A második világháború utáni hatalomváltás, az új vezetők és a közösség egy székelyföldi faluban* címmel írt tanulmányt a kiépülő kommunista rendszer helyi képviselőiről, akik a kollektivizálás lokális szervezőinek számítottak (Gagy 2005). 2004-ben *A krízis éve a Székelyföldön* című könyvében egy az 1949-es év kapcsán mutatja be a székelyföldi falusi társadalom reakcióit a kialakuló politikai krízishelyzetre, a kommunista diktatúra kiépülésére és megszilárdulására (Gagy 2004). 2005-ben Kápolnási Zsolt írt a székelybetlenfalvi kollektivizálás eseményeiről (Kápolnási 2005). 2006-ban *Társadalomszerkezeti, életmódbeli változások Csíkfalva községben (1945–1989)* címmel felvázolja a címben szereplő település szocializmusbeli éveit, és benne a kollektívet érintő kérdéseket is (Gagy 2006a). Ugyanabban az évben jelent meg *A szocializmus győzelme falun... A kollektivizálás vége a Székelyföldön – meg ami közvetlenül utána következett* című tanulmánya, melyben a jelzett régióban vizsgálta a folyamat utolsó éveit (Gagy 2006b). A szerző 2007-ben adta ki a *Földosztók, önellátók, gyarapodók. A dekollektivizáció emberei* című kötetét, melyben a kollektivizálást is érintve az 1989 utáni „földéhség” jelenségére világít rá kisbaconi, csikdelnei és máréfalvi példák által (Gagy 2007). 2008-ban László Márton szerkesztésében került közreadásra egy magyarhermányi gazdálkodó írása, melyben a falu kollektivizálási kísérletét, a korabeli állapotokat mutatja be 1944 és 1964 között (Máthé 2008). A *Magyarhermány kronológiája (1944–1964)* című kötetet a közreadó tanulmányai, és az állambiztonsági levéltárakban fellelt dokumentumok elemzése egészíti ki. Oláh Sándor a *Csendes csatatér* című kötetében a két Homoród mentén mutatta be a kollektivizálást, illetve a parasztok túlélési stratégiáit (Oláh 2001). A *Falusi láttelepek (1991–2003)* című kötetben a rendszerváltás utáni állapotokat mérte fel ugyanazon a terepen (Oláh 2004). 2008-ban jelent meg továbbá a *Kivizsgálás. Írások az állam és a társadalom viszonyáról a Székelyföldön, 1940–1989* című tanulmánykötet, melyben kitér arra is, hogy a bukaresti román kommunista hatalom 1945 után milyen változtatásokat vitt véghez Székelyföld társadalmában (pl. erőszakos kollektivizálás) (Oláh 2008).

Szabó Árpád Töhötöm *Gazdasági adaptáció és etnicitás. Gazdaság, vidékiség és integráció egy erdélyi térségben* című kötetében külön fejezetet szentel a Kis-

Küküllő menti Bonyha kapcsán a szocializmus korának, és párhuzamot von az egykori grófi birtok és a kollektív gazdaság mint „új nagybirtok” között (Szabó Á. T. 2013: 76–83).

Fekete Deák Ildikó 2016-os „*Rejtett ellenállás.*” *A kollektivizálás Székelyföldön lezajlott folyamatáról* című tanulmányában (mely egy évvel később angolul is megjelent – Fekete Deák 2017) a csíkszépvízi kollektivizálást mutatja be és elemzi a helyiekkel végzett életútinterjúk felhasználásával (Fekete Deák 2016).

A kollektivizálás korának árnyaltabb megismeréséhez segíthetnek hozzá azok, a Kriza János Néprajzi Társaság kéziratgyűjteményében található, a kolozsvári egyetemi hallgatók és kutatók által jegyzett dolgozatok, gyűjtések és kéziratok is, amelyek érintik a kollektivizálás témakörét (Nagy 2015c). Ezen dolgozatok kapcsán azonban megjegyzendő, hogy többségük az kolozsvári néprajzi tanszék narratológiai kurzusához készült, és az adott korszak megkonstruálása a jelenből, az emlékezés útján történik. Balácsi Dénes írása a Homoród menti szövetkezeti mozgalmat mutatja be.⁷ Kardalus János a rendszerváltás utáni eseményeket taglalja, összegzi a székely falvak kollektivizálását, mely ellentétben állt a faluközösségek értékrendjével, melyet megbontott, átalakított.⁸ Páczkán Éva írásában egy női életpályát elemez, melynek kapcsán szó esik az adatközlő lakhelyének, a Szatmár megyei Esztrónak kollektivizálásáról is. Ezt a bemutatott személy visszaemlékezéseiben viszonylag pozitívan írja le.⁹ A hóstáti földészcsaládból származó Diószegi Anna a kolozsvári földművelők kollektivizálásáról is szót ejt visszaemlékezéseiben.¹⁰ Szabó Márton Szék gazdasági életét mutatja be, és a széki kollektivizálásról, illetve annak hatásairól (elvándorlás, elszegényedés, alternatív gazdasági stratégiák stb.) is ír.¹¹ Papp Éva dolgozatában a beszélés néprajza felől közelíti meg a szilágyzoványi kulákosítás történetét.¹² Ugyanő jegyez egy másik dolgozatot is, melyben az említett település kulákrendszerének intézményesülését, illetve az érintett személyek sorsát társadalomnéprajzi szemszögből vizsgálja.¹³ Hasonló témát dolgozott fel Sántha Virág, aki egy érszőlősi lokális mítoszt ismertet, melynek egy, a kollektív szervezésekor meggyilkolt gazda áll a középpontjában.¹⁴ Török Annamária a kolozsvári hóstátiak körében végzett kutatását ismertetve kitér a kvótarendszerre, a kollektív gazdaságba való belépési kényszerre, a kollektívben és a megmaradt földeken (háztáji) való munkára, illetve a korabeli eseményekről való emlékezés módjára és alkalmaira.¹⁵ István Lajos Korond gazdasági életéről írt, és ebben helyet kapott egy történeti rész is, melyben a

7 KJNT Adattára 22.: *Szövetkezeti mozgalom a két Homoród mentén a századfordulótól – a kollektivizálás megkezdéséig.*

8 KJNT Adattára 61.: *A hagyományos székely falu visszarendeződésének kezdete.*

9 KJNT Adattára 142.: *Egy életpálya elemzése.*

10 KJNT Adattára 143.: *Napló. Életem története.* (A szerző írása nyomtatásban is megjelent: Diószegi 2002.)

11 KJNT Adattára 184.: *Adalékok Szék község néprajzához.*

12 KJNT Adattára 626.: *Közösségi lét – individuális lét a kulákrendszer kontextusában.*

13 KJNT Adattára 760.: *A kulákrendszer intézményesülése Szilágyzoványon – sorstörténetek.*

14 KJNT Adattára 651.: *Kollektivizálással szembeszegülő személy mítosza.*

15 KJNT Adattára 838.: *A földművelés megreformálásának mítosza.*

mezőgazdasági társulás, majd a termelőszövetkezet megalakulását is bemutatja. A földek rossz minőségére hivatkozva itt is igyekeztek a helyiek elkerülni a kollektivizálást, azonban mégis megalakult a termelőszövetkezet.¹⁶ A csíkcsecsői kollektivizálás lezajlását mutatja be Kelemen Zsuzsa az adatközlők visszaemlékezéseire támaszkodva. Ebből a hátrányba kerülő földművesek mellett az átalakulás haszonélvezőinek, az önként és elsők között beállóknak szempontját, sikertörténetét is megismerhetjük.¹⁷ A szerző egy másik kutatásában a kollektivizálást mint társadalmi gyakorlatot közelíti meg, melyben a társadalmi kapcsolatok és viszonyok változása megy végbe az említett faluban.¹⁸ Szakdolgozatában pedig részletesen ismerteti a csíkcsecsői kollektivizálást, bemutatva a kulákosítást és a gazdasági társulásokat, illetve a kialakuló ellenállást is részletesen ecseteli. Emellett a női életvitel változásait és korabeli asszonysorsokat, illetve 1962-ben megalakuló kollektív gazdaság első éveit is bemutatja a dolgozat.¹⁹ Lukács Zsuzsanna dolgozatában egy lemhényi élettörténet elemzésén keresztül mutatja be a helyi kollektív megalakításának körülményeit és a termelőszövetkezetben való munkát.²⁰ Bodóczy Hajnalka egy személy élettörténetét és azon belül a kollektivizálásra való visszaemlékezéseket vizsgálta, melyekből a bihari Pusztajlak korabeli eseményeiről tudhatunk meg többet. Ebből egy mezőgazdasággal felhagyó és méhészkedéssel foglalkozó személyt ismerhetünk meg, aki történetét sikertörténetként adja elő.²¹ Cs. Gergely Gizella munkájában ismerteti a Székelydália gazdasági életének történetét, külön fejezetet szentelve falu korábbi gyakorlataitól életidegen mezőgazdasági módszerek erőszakos bevezetésének.²² Ezt a témát járja körül egy következő írása, melyben behatóbban vizsgálta a székelydályai kollektivizálást és a kulákosítást.²³ A tusnádi mezőgazdasági társulás megalakulását és működését mutatja be Ravasz Réka dolgozata, rávilágítva a működés révén kialakuló kapcsolatrendszerre is.²⁴ Bartha Réka-Zsuzsanna dolgozatában a beszélés néprajzának szempontjai szerint tárja elénk a korszakot Küküllőszéplakon. Bemutatásra kerül a falubelieknek az erőszakos átalakításokhoz való viszonyulása is, melyek között pozitív hangneműek is vannak, amelyek a jelennel szembeállítva a rendet, a viszonylagos kiszámíthatóságot társítják a kollektivisták korszakhoz.²⁵ A lokális társadalom viszonyváltozásait mutatja be Tár Erzsébet-Tímea munkája, melynek anyagát Szentmátén gyűjtötte. Ebből kide-

16 KJNT Adattára 272.: *Napjaink gazdálkodási gyakorlata Korondon.*

17 KJNT Adattára 913.: *Átélt élmények és események a kollektivizálásról.*

18 KJNT Adattára 1180.: *Változó valóság. Kollektivizálási gyakorlat.*

19 KJNT Adattára 1652.: *Ellenállási és túlélési stratégiák Csíkcsecsőben 1945–1962 között.*

20 KJNT Adattára 914.: *A történelmi emlékezet narratívuma. A kollektivizmus egy személy történetében.*

21 KJNT Adattára 973.: *Élettörténet. Kollektivizálás.*

22 KJNT Adattára 86.: *Székelydália hagyományos mezőgazdasági közösségének átalakulása az idők folyamán.*

23 KJNT Adattára 999.: *Kuláksors Székelydályában.*

24 KJNT Adattára 1179.: *A Nadas mezőgazdasági társulás vizsgálata (megalakulásának körülményei, működése).*

25 KJNT Adattára 1271.: *Korlátok nélkül – Korlátozottan. Kollektivizálással kapcsolatos élménytörténetek vizsgálata Küküllőszéplakon.*

rül, hogy a kollektivizálás és az azt követő évtizedekben a falu két szembenálló rétegre oszlott: a hatalom gyakorlóira és haszonélvezőire, valamint a hatalom nélküliekre, és a két csoport közötti viszony lényeges változásokon ment keresztül. A dolgozatból megismerhetjük az ellenállási- és túlélési stratégiákat, illetve a korszak „fényes tegnappá” való magasztosulását is.²⁶ A kollektivizálás ideje alatt Udvarfalván kivégzett kulákosított személy emlékét, a kulákosítás helyi lecsapódását és a kollektivizálás eseményeit mutatja be Nagy Ákos dolgozata.²⁷ Dénes Ida Borson végzett terepmunkájának eredménye az a munka, melyben a közösség valamikori legnagyobb birtokkal rendelkező gazdáinak sorsát ismerteti. A dolgozat bemutatja a korszak eseményeit taglaló, a bukaresti Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó gondozásában megjelent *Borsi krónika* riportkönyvet, melynek *A borsi vörös csillag* című fejezetében Simon Magda a családot mint kizsákmányoló zsirosparasztokat mutatja be.²⁸ A korszak sajátos írásbeliségét mutatja be Jobb Borbála-Boróka dolgozata. Ebben az 1959-es év termelészövetkezeti jegyzőkönyvét dolgozza fel, és rámutat arra is, hogy a helyi kollektív gazdaság miért nem működhetett a szabályzatnak megfelelően.²⁹ Bíró Rózsa társadalomnéprajzi kutatásából megismerjük a kuláknak nyilvánított család tagjainak kálváriáját és túlélési stratégiáit, és árnyaltabb képet kapunk a korabeli események rugonfalvi lecsapódásáról, hatásairól.³⁰ Hársfalvi Noémi a Mezőpetrin működő társulást és annak társadalmi hatásait mutatja be a kommunizmus ideje alatt és az 1989-es változások után.³¹ Balázs-B. Gyöngyi a választói kollektivizálást és kulákosítást eleveníti fel Kallós Zoltán néprajzkutató és családja történetén keresztül.³² Gál Tünde egy jelenkori hóstáti családot mutat be, és ennek kapcsán kitér a gazdálkodásra, és a kommunista hatalom 1949-es berendezkedése utáni változásokra is.³³ A mérai kollektivizálás lezajlását mutatja be Varga Zoltán munkája. Ebből kiderül, hogy az erőteljes propaganda ellenére Mérában csak a kollektivizálási mozgalom vége felé sikerült megalakítani a termelészövetkezetet. A dolgozatban idézett adatközlők elmondásából kiderül, hogy a kollektívben végzett munkát rosszul fizették, így a gazdák állattartással, illetve a termelészövetkezetből való lopással egészítették ki a jövedelmüket.³⁴ Varga Sándor egy Kolozs megyei faluban végzett gazdálkodással kapcsolatos kutatást, melynek eredményeit munkáiban közölte. A Szálfa álnéven szereplő falu kollektivizálás során átalakuló erőviszonyait és a termelészövetkezet megszűnése utáni gazdasági helyzetet is bemutatja a két dolgozatban.³⁵ Szász Lajos aranyosegerbegyi földműves fénymásolt

26 KJNT Adattára 1675.: *Viszonyváltozások a kollektív gazdaság megalakulásától napjainkig.*

27 KJNT Adattára 1860.: *Lokális mítosz. Nagy László emlékezete Udvarfalván.*

28 KJNT Adattára 1987.: *Egy kulák család emlékezete.*

29 KJNT Adattára 2305.: *A kisbaconi „Május 1” Kollektív Gazdaság 1959-es évi jegyzőkönyve.*

30 KJNT Adattára 2349.: *Kulákfióka. Egy rugonfalvi család életvilág építési gyakorlatai a szocializmusban.*

31 KJNT Adattára 2350.: *A mezőpetri mezőgazdasági társulat.*

32 KJNT Adattára 2494.: *Egy választói kulákcsalád története.*

33 KJNT Adattára 2579.: *Egy hóstáti család életstratégiái, életmódja.*

34 KJNT Adattára 2598.: *„Másik világ”. A kollektivizálás Mérában.*

35 KJNT Adattára 2267. és KJNT Adattára 439.: *A mezőgazdasági termelés átalakulása egy mezősgéi faluban; Gazdasági és társadalmi változások egy mezősgéi faluban*

kéziratos füzet is szerepel az adattárban. Ebben az írott paraszti élettörténetben is szó esik a kollektivizálás időszakáról és a kulákosításról.³⁶ Dolgozatában Márton Attila egy magyardécei élettörténetet elemez, a lejegyzett hanganyagban pedig röviden a kollektivizálásról és a belépéstől vonakodó gazdák elleni megtorlásokról is szó esik.³⁷ Szentes Szidónia dolgozatában egy madéfalvi élettörténetet ismertet, a lejegyzett hanganyagban pedig a termelészövetkezet megalakulásának idejéről is képet kapunk.³⁸ Kató Klára dolgozatában egy kuláknak nyilvánított szatmári gazdának és tanítónőként dolgozó feleségének példáján mutatja be a korabeli eseményeket és azok hatásait.³⁹ Kocsis Mónika egy női visszaemlékezés alapján mutatja be a magyarhermányi kollektivizálást és kulákosítást. Ebben megemlíti, hogy a településen nem sikerült a teljes kollektivizálás, mert a határ rendkívül egyenetlen és a gépi művelésre alkalmatlan volt. Az aránytalanul nagy beszolgáltatási kötelezettségeket a falu lakói egymás kiségitésével oldották meg.⁴⁰ Bakk Katalinnak a homoródszentpáli kalákatípusokról írott dolgozata rávilágít a kollektivizálás helyi hatásaira is: 1952-től a faluban a kaláka intézménye megszűnt, helyét a napszámos munka vette át.⁴¹ Dolgozatában Peti Lehel kitér Héderfája kollektivizálására is, megemlítve, hogy a termelészövetkezettel szembeni ellenállást a pártvezetőség egy kompromisszummal törte meg: a falu férfilakosságának jelentős hányadát a dicsőszentmártoni faipari üzemnél alkalmazták, cserébe pedig megalakulhatott a helyi kollektív gazdaság. A központi irányítás miatt a mezőgazdasági termelésben felborultak a korábbi arányok, a hangsúly a szőlőművelésre tevődött át. Itt kell megemlíteni a lopásnak kulturálisan támogatott és közösségre elfogadott normáit taglaló részt is, melyből képet kaphatunk a kollektív gazdaságok (és a szocialista üzemek) munkamoráljáról is.⁴² Az említett szerző egy másik dolgozatban az 1989-es változások utáni héderfaji gazdasági folyamatokról ír, felvázolva a kollektivizálás történetét és hatásait is.⁴³ Széles Hajnalka írásából egy szilágysámsóni élettörténet kapcsán említi meg az adatközlőjére rótt beszolgáltatási adókat a kulákosítás idején, illetve a termelészövetkezet megalapításáról is szót ejt.⁴⁴ Nagy Anikó dolgozatában egy magyardécei személy történetét elemzi, melynek kapcsán említésre kerül a kommunizmus és kollektivizálás átélt időszaka mint megélt személyes tragédia.⁴⁵

36 KJNT Adattára 359.: Szász Lajos aranyosegerbegyi földműves fénymásolt kéziratos füzete.

37 KJNT Adattára 484.: *Egy nemzeti/nemzetiségi identitástudat modellje Magyardécsén. Füstös András élettörténete.*

38 KJNT Adattára 497.: *Élettörténet.*

39 KJNT Adattára 486.: *Vázlat a totalitarizmus éveiről különös tekintettel a falu társadalmi és gazdasági életére tett hatásaira.*

40 KJNT Adattára 881.: *Kísérlet egy személy adaptációs stratégiáinak értelmezésére. Egy személy története(i).*

41 KJNT Adattára 1183.: *Kalákatípusok a Nagy-Homoród mentén.*

42 KJNT Adattára 1406.: *Az erdélyi falu rendszerváltozás utáni gazdasági-társadalmi átalakulásának sajtószereplései Héderfáján.*

43 KJNT Adattára 2578.: *Reprivatizáció, dekollektivizálás és mezőgazdasági specializáció egy Kis-Küküllő menti agrártelepülésen.*

44 KJNT Adattára 1488.: *Élettörténet. „...megköszönjem, hogy biztattak és segítettek és idáig eljutottam...”*

45 KJNT Adattára 1513.: *„Így akarta az Isten.” Dénes Jenő élettörténete*

Szász Erzsébet az utolsó mezőbándi csépléstől a kollektív felszámolásáig bemutatja egy agrármérnök élettörténetét, vagyis a szocialista mezőgazdaság egyik aktív résztvevőjének szemszögéből láthatóak a kollektív gazdaságban lezajlott események.⁴⁶ A Káposztásszentmiklóst bemutató dolgozatában Dénes Melánia megemlíti a helyi kollektív gazdaság megalakulási körülményeit is.⁴⁷ Kántor Emese Nagyadorjánról szóló dolgozatában megemlíti a kollektív gazdaság szerepét is a faluban. Az államosított földeken sokat dolgozó helyiek csak keveset kaptak munkájukért cserébe, így nem csoda, hogy a fiatalok elhagyták a települést. A hozzá nem értő szakembereknek köszönhetően az évek során a termőföld és a gyümölcsös állapota is leromlott.⁴⁸ Nagy Lóránd Miklós Vadadról szóló bemutatójában a kollektivizálásáról is szót ejt, megemlítve az összeírt kulákokat és az ellenük foganatosított intézkedéseket. Külön teret szentel a meggyilkolt Kiss István nagygazda tragikus esetének.⁴⁹ Szűcs Tünde a szatmári Egri egyik személyiségének mítoszát bemutatva kitér a kollektivizálás időszakára is, ugyanis az illetőt választották meg a helyi termelészövetkezet élére. Annak ellenére, hogy vezetése alatt a kollektív gazdaság jól működött, a hatalom nem nézte jó szemmel, hogy hívő keresztény, börtönbüntetésre, majd kényszermunkára ítélték és csak az 1964-es amnesztia idején szabadult.⁵⁰ Sándor Edit egy élettörténet bemutatása kapcsán Csíkbánfalva kollektivizálásáról is szót ejt.⁵¹ Az itt csak érintőlegesen taglalt korszakról bővebben olvashatunk a szerző másik dolgozatában, amely egy család példáján keresztül mutatja be a kollektivizálás menetét és az ellenállási stratégiákat.⁵² Nagy Melinda írásában a hatalom és az egyén konfrontációját mutatja be egy kisbaconi gazdálkodó levelezésén keresztül. A levelezés időpontja az 1953-as kisbaconi kollektivizálás, központi témája a célszemély kuláknak való nyilvánítása és a kuláklisztáról való lekerülési küzdelme.⁵³ Szilágyi Brigitta szilágysámsoni szőlőgazdálkodásról szóló dolgozata megemlíti a kollektív időszakát is. A dolgozat e részéből kiderül, hogy a szőlőterületek a kollektív ideje alatt duplájára nőttek, azonban a szakértelem hiánya miatt a szőlők minősége leromlott, és a szőlőgazdálkodás közösségi, nagycsaládi jellege, illetve a hozzá kapcsolódó hagyományok is eltűntek.⁵⁴ Miklós Zoltán-István dolgozatában Vámosgálfalva és Héderfája vállalkozóit vizsgálta, és ennek kapcsán szót ejtett gazdálkodás történeti (a kollektivista időszakot is magába foglaló) háttéréről is.⁵⁵

46 KJNT Adattára 1870.: *Az utolsó cséplés.*

47 KJNT Adattára 1882.: *Káposztásszentmiklós.*

48 KJNT Adattára 1891.: *Nagyadorján.*

49 KJNT Adattára 1897.: *Vadad rövid leírása és sajátosságának kiemelése.* Kiss István esetéről lásd: László 2005a és László 2011.

50 KJNT Adattára 1923.: *Egy lokális mítosz.* Papp Antal, *az egri parasztproféta.*

51 KJNT Adattára 1963.: *Sándor Jenő-Béniám élettörténete.*

52 KJNT Adattára 2072.: *Túlélési és ellenállási stratégiák egy csíkbánfalvi családban.*

53 KJNT Adattára 2378.: *Egy szövegtípus kontextusa.* Gál Géza *életének töredékei.*

54 KJNT Adattára 2438.: *Egy szilágysági település gazdálkodási típusainak és bormarkásításának vizsgálata (Szőlőgazdálkodás és borászat).*

55 KJNT Adattára 2589.: *„Romániában nem lehet egy lábón megélni.” Önállósodás és a vállalkozói magatartás megjelenése két Kis-Küküllő menti faluban.*

A Kriza János Néprajzi Társaság adattárában szerepel egy kérdőív is, melyet Cseke Péter, Nagy Olga és Vetési László állított össze. Ebben 1945-től a forradalom kitöréséig követik nyomon a korszakot jellemző tényezőket, jelenségeket, „különös tekintettel nemzeti jegyeink fokozatos és tervszerű megfosztására.” A kérdőív 4. pontja a kommunista pártba való belépésről, az 5. a kulákság felszámolásáról, a 6. pedig a földesúri osztály felszámolásáról szól.⁵⁶ Összegzőképpen elmondható, hogy ebben az adattárában szép számmal találunk a kollektivizálással kapcsolatos dolgozatokat, elemzéseket, leírásokat, melyeket többé-kevésbé rálátást biztosítanak a korszak eseményeinek lokális lecsapódására. A bemutatott dolgozatok forrásai, az adatközlők két főbb szempontból, a korszakban elnyomottak, illetve a haszonélvezők nézőpontjából elevenítik fel az eseményeket. Azonban fontos megemlíteni, hogy az utóbbi csoport képviselői, a kollektívbe önként beállók, a vezetőség tagjai stb. sokkal kisebb számban vannak jelen ezekben a munkákban. Éppen ezért fontos, hogy a témával foglalkozó kutatások nagyobb figyelmet szenteljenek a hatalom tagjainak, a változások haszonélvezőinek szempontjából történő visszaemlékezéseknek. Ugyanakkor elengedhetetlen, hogy a helyi értelmiség (lelkészek, papok, tanítók) narratívái is feldolgozásra kerüljenek, függetlenül attól, hogy az adott személyek ellenszegültek a hatalomnak vagy kiszolgálták annak törekvéseit. Minderre azért van szükség, hogy árnyaltabb képet kapjunk a mezőgazdaság szocialista átalakításának romániai sajátosságairól, illetve a lokális közösségek korabeli történetének ismerete a jelenkori események, problémák jobb megértéséhez is hozzájárulhat.

56 KJNT Adattára 316.